HITLER, GOEBBELS OG ARBEIDERSPØRSMÅLET: DEN IDEOLOGISKE BAKGRUNNEN, 1925-1930

AV

HALLVOR K. BRUNSTAD (STUDENT NR. 135402)

BASISOPPGAVE, HISTORISK INSTITUTT,
UNIVERSITETET I BERGEN – VÅREN 2003

Innholdsfortegnelse

1. Ideologiens rolle

Nasjonalsosialistene var i mellomkrigstiden i den paradoksale situasjonen at de på den ene siden var sterkt imot sosialisme og kommunisme - som tradisjonelt sett var svært sterke innen arbeiderbevegelsen i Tyskland - og at de på den andre siden var helt avhengige av støtte fra den samme gruppen. Arbeiderne måtte derfor vendes mot sin tradisjonelle ideologi, og integreres i den nasjonalsosialistiske bevegelsen. Det sier seg selv at dette var en ambisiøs oppgave – nemlig å overta sin politiske hovedmotstanders maktbastion, og forsøke å gjøre den til ryggraden i sin egen; men i den grad det var vellykket, fjernet en også den viktigste kimen til motstand mot egen politikk. Nasjonalsosialistene forsøkte ikke å vinne over arbeiderne gjennom å ta parti i en tradisjonell høyre-venstrepolitikk. I stedet forsøkte de å heve seg over økonomiske særinteresser gjennom vektlegging av alternative verdier,[1] som både henviste klassekampen til en underordnet posisjon, og som hadde appell hos alle samfunnsgrupper - uten at dette skyldtes en slags prinsippløs og opportunistisk eklektisme.

Arbeiderspørsmålet var samtidig nøkkelen til maktovertakelsen. Med andre ord: klarte de ikke å skaffe tilhengere fra arbeiderklassen, eller i det minste å nøytralisere dem, ville NSDAP aldri ha fått makten. Men i tillegg til det maktpolitiske er også det sosialpolitiske aspektet interessant: arbeiderne var i en meget sterk posisjon, siden de var vippesteinen mellom suksess eller fiasko for partiet; de ble lovet store innrømmelser mot at de støttet NSDAP, både sosialt, gjennom en heving av deres sosiale status, og dessuten ved at deres materielle situasjon skulle bedres. Men hvordan gikk det i praksis? Dette er noe av det jeg vil se nærmere på i *hovedoppgaven*.

Tidligere ble ideologien i langt større grad enn nå tolket som instrumentell – som et rent manipulasjonsredskap. Følgen av dette var at historikerne med denne tolkningen betraktet ideologien som overfladisk og uten en selvstendig mening; som et dekke for å skjule den *egentlige* politikken. Imidlertid er fokuset på ideologi - til forskjell fra realforhold - noe som har fått økt oppmerksomhet de siste årene. Den blir ikke lenger vurdert som uviktig, men som noe både ideologene og deres støttespillere trodde på. *Dette er også mitt perspektiv*: den nasjonalsosialistiske ideologien gjennomsyret ikke bare det politiske liv for den overbeviste, men var samtidig dreiepunktet for holdningene på andre områder, selv på felter som historie

[1] Se for eksempel: Goebbels 1942:225. Lederartikkel i Angriff 23. juli 1928.

og kultur. Maktovertakelsen, som ikke hadde vært mulig uten arbeidernes støtte, og den lille motstanden mot regimet fra arbeiderklassekretser fra og med 1933 skyldtes neppe bare dets tøffe behandling av dissidenter, men også at det var så få av dem.[2] En følge av dette er at bredere deler av ideologien, med for eksempel rasisme og antisemittisme, må ha vært mer utbredt enn tidligere antatt.

Men i denne basisoppgaven skal jeg konsentrere meg om de ideologiske forestillingene - verdensanskuelsene[3] – generelt og i arbeiderspørsmålet[4] som kommer til uttrykk hos Hitler og Goebbels før maktovertakelsen i 1933. Min vektlegging av ideologiens rolle på generelt grunnlag har jeg allerede vært inne på, men Hitlers og Goebbels` rolle i forhold til ideologien har vært omdiskutert. Begge to ble på 50- og 60-tallet stort sett avfeid som opportunister som ikke var drevet av en indre overbevisning, men kun søken etter makt. For Hitlers del har dette synet etter hvert blitt nyansert,[5] men for Goebbels` vedkommende har det i større grad blitt hengende. Mitt perspektiv for denne oppgaven støtter ikke tesen om en rendyrket opportunisme, men at utbredelsen av ideologien, og på sikt, gjennomføringen av dens målsetninger, var helt sentrale mål i seg selv. I den forbindelse kommer jeg til å gå relativt detaljert gjennom kildeskriftene: som vi skal se var de to stort sett enige i hovedtrekkene; det vi finner av forskjeller mellom de to er i detaljene, noe som gjør en detaljert fremstilling nødvendig.

Grunnen til at det er naturlig å velge å sammenligne nettopp disse, er tosidig: for det første dreier det seg om to av de viktigste ideologene i NSDAP på dette området, både i den forstand

---

[2] Som Alf Lüdtke argumenterer for var til og med tidligere støttespillere for sosialdemokratene og kommunistene i Weimarrepublikken ambivalente i sine holdninger overfor det nasjonalsosialistiske regimet etter 1933. Særlig legger han vekt på at språkbruken deres om arbeid var mer kompatibelt med sosialistenes holdninger enn marxismen: sosialistene identifiserte seg med arbeidet sitt, og så på fysisk arbeid som en kilde til stolthet, mens marxistene så på "fremmedgjort" fysisk arbeid som et tegn på undertrykkelse (Lüdtke 1994:67-68).

[3] I beskrivelsene av verdensanskuelsen – *Weltanschauung* - er begrepene verdensbilde og verdensanskuelse brukt om hverandre, og med samme betydning. En *Weltanschauung* kan defineres som et helhetssyn, eller en holdningssyntese, hvor de enkelte delene føyer seg sammen i et selvkonsistent system, at de er beslektet med hverande og ikke tilfeldig kan byttes ut med hverandre (Jäckel 1981:23-24). Han bruker ikke selv betegnelsen "syntese" i definisjonen.

[4] Det er her verdt å merke seg Goebbels` og Hitlers syn på hvem som er arbeidere: ingen av dem siktet kun til industriarbeiderne. Goebbels brukte ofte betegnelsene *"Arbeiter der Faust"* og *"Arbeiter der Stirn"*, noe som direkte oversatt betyr neve- og pannearbeidere, men som fritt kan oversettes til kropps- og hodearbeidere. Med dette mente han sannsynligvis alle avhengige lønnsmottakere, og ikke kun industriarbeiderne. Ca tre firedeler av alle tyskerne kom innenfor denne definisjonen. For ytterligere informasjon, se for eksempel Goebbels 1942:226. Lederartikkel i Angriff 23. juli 1928; Hovdkinn 1975:40; Höver 1992:63. Jeg har ikke funnet noen definisjon fra Hitlers side i mitt materiale, men når han skrev om arbeiderne går det frem av konteksten at han ikke bare siktet til industriarbeiderne, men også håndverkere og *"hjernearbeidere"*. Se Hitler 1999:316-318.

[5] Jäckel 1981:16-21.

at de brukte mye tid og krefter på å analysere arbeidernes situasjon og komme med forslag om hvordan den kunne løses, og fordi de begge hadde nøkkelroller i den innerste partikretsen. Den andre grunnen som gjør det interessant å sammenligne dem er at Goebbels, i motsetning til Hitler, tilhørte venstrefløyen i partiet. Med dette menes i praksis kretsen rundt Strasser-brødrene, som han *de facto* forlot til fordel for Hitler i 1926.

For å svare på problemstillingen vil det for Hitlers vedkommende bli brukt to hovedkilder: *Mein Kampf* og *Zweites Buch*. Disse bøkene er sentrale fordi Hitler i detalj redegjør for sitt syn på arbeiderspørsmålet[6], og de ideologiske forestillingene som lå til grunn for dette synet. Jeg tolker disse bøkene som reelle uttrykk for Hitlers holdninger, selv om han samtidig brukte dem som politisk reklame for ham som person. Men dette endrer ikke de store ideologiske linjene. I tillegg vil det bli supplert med litteratur, og da primært *Hitler`s World View* av Eberhard Jäckel. Boken bygger i stor grad på de ovennevnte kildene, men trekker også inn annet kildemateriale som gjør bildet mer komplett.

De to bindene bestående av lederartikler fra *Angriff* er hovedkildene i analysen av Goebbels i denne oppgaven: både på grunn av sitt omfang, og fordi de gir utfyllende informasjon om temaer hvor arbeideren er helt sentral. Av litteratur har jeg først og fremst brukt Ulrich Hövers bok, *Joseph Goebbels – ein nationaler Sozialist.* I denne boken er det brukt store mengder kildemateriale som både kaster lys over Goebbels ideologiske helhetssyn, synet på arbeiderspørsmålet og hans sosialisme. I tillegg er Øystein Hovdkinns upubliserte hovedoppgave, *Joseph Goebbels og sosialismen i nasjonalsosialismen 1925-30,* brukt, da den til en viss grad utfyller bildet Höver tegner, og bruker kildemateriale (særlig med hensyn til fagforeninger) som mangler i Hövers bok.

Totalt sett vurderes dette som tilstrekkelig for denne oppgavens omfang.

Hitler og Goebbels la begge stor vekt på arbeiderspørsmålet, hvis løsning hos de to var en forutsetning for Tysklands gjenreisning. Likevel må en i studiet av deres forfatterskap være bevisst på at de hadde helt forskjellige roller og funksjoner:

---

[6] På dette punktet er *Mein Kampf* hovedkilde, siden det kun overfladisk er nevnt i *Zweites Buch*.

Hitler satt som partileder, og skulle holde et ideologisk mangefasettert parti sammen: han måtte på den ene siden forsøke å heve seg over ideologiske uenigheter innad i partiet og opptre som en slags upartisk megler, samtidig som han skulle være en toneangivende ideolog på de fleste områder. Så paradoksalt som det kan høres ut, var det ikke umulig. Men det forutsatte at hans nærmeste medarbeidere hadde en absolutt lojalitet overfor ham som *person*. Hitler må naturligvis ha vært klar over dette, selv om han også må ha hatt en personlig interesse av å stenge ute mulige konkurrenter fra varmen i den indre partikretsen.
Goebbels var på sin side (fra november 1926) *Gauleiter* for Stor-Berlin. Her hadde han en helt konkret arbeidsoppgave som bestod i å vinne arbeiderne over til nasjonalsosialistenes leir. Dette i et område hvor kommunistene og sosialdemokratene stod sterkt. Men det var også et område med store muligheter: om han lykkes i sin oppgave med å gjøre arbeiderne til nasjonalsosialister, kunne han erobre hundretusener av nye støttespillere og partimedlemmer, og gjøre hovedstaden til en nasjonalsosialistisk høyborg.

Han kunne ikke forvente å få arbeiderne over på sin side hvis han jobbet på samme måte som partilederen. Han kunne ikke ta på seg en rolle som megler, men måtte fullt og helt ta arbeidernes parti og gjøre dem til midtpunkt for det politiske arbeidet. Han måtte ha fokus på arbeiderne, identifisere seg med deres problemer og deres kamp. Og dessuten måtte han utnytte splittelsen mellom sosialdemokrater og kommunister innad i arbeiderbevegelsen for å unngå en samlet front mot nasjonalsosialistene.

Kildematerialet fra Hitler og Goebbels som blir brukt her bærer tydelig preg av den historiske konteksten de ble skrevet i: for Hitlers vedkommende strekker materialet seg fra ca 1924-ca 1928. I denne perioden var det viktig å fronte partiets syn overfor nye medlemmer, samtidig som Hitler personlig ville vise at han var en av partiets fremste ideologer blant egne medlemmer. Første bind av *Mein Kampf* ble skrevet mens han satt i fengsel, og det andre etter at han kom ut. De ble publisert henholdsvis juli 1925 og desember 1926.[7] Det første bindet var kjennetegnet av at Hitler delvis brukte boken som en (ikke alltid korrekt) selvbiografi, og at en først og fremst fikk informasjon om rase, partiets politiske ståsted og propagandametoder. Det andre bindet var fullt og helt knyttet til den nasjonalsosialistiske bevegelsen, og gav en grundig innføring i nasjonalsosialistisk ideologi. Utenrikspolitiske temaer ble behandlet i større dybde. I hans såkalte *Zweites Buch*, hvorav i alle fall deler er

[7] Jäckel 1981:34,36.

skrevet i 1928, var det først og fremst rase og utenrikspolitikk som var det sentrale. En ser her at bøkene fulgte et mønster som reflekterte partiet i kamptiden: først måtte en introdusere nye mennesker til ham som person, til hans verdensanskuelse og til nasjonalsosialismen, uten altfor tydelige grenser mellom de to; deretter fortelle om hans (og partiets) ideologi, og skissere de utenrikspolitiske målene. *Zweites Buch* bryter litt med dette mønsteret, siden det er høyst uklart hva slags målgruppe Hitler hadde i tankene da han skrev den. Muligens var dette grunnen til at Hitler valgte å ikke publisere den.[8]

Når det gjelder Goebbels, er kildematerialet som er brukt i denne oppgaven fra ca 1925 til ca 1930. For eksempel var artiklene *"National Socialism or Bolshevism?"* og *"The Radicalizing of Socialism"* begge fra perioden han var en del av Strasser-sirkelen, og må leses i lys av dette. Begge understreket trangen til å bygge opp en nasjonal bevegelse med arbeiderne som ryggrad, og hadde brodd mot borgerskapet. Imidlertid må en samtidig være klar over at de ikke representerer noe brudd med det Goebbels skrev senere.

Men kvantitativt er det aller meste i denne oppgaven fra perioden etter at Goebbels ble *Gauleiter* i Berlin, og da først og fremst gjennom avisen *Angriff*, hvor han selv satt som redaktør. Avisens sterkt antikapitalistiske stil var skreddersydd for arbeiderne, men ikke i den forstand at den kun fortalte arbeiderne hva de ønsket å høre. Goebbels hadde gjennom avisen en visjon om å få arbeiderne til kjempe for deres rettigheter med et annet redskap – nasjonalsosialismen i stedet for marxismen. For å fremskynde denne prosessen brukte han avisen som et redskap for å øke splittelsen mellom sosialdemokratene og kommunistene; ved å ta kommunistenes parti og angripe sosialdemokratene fra venstre. Dette satte Goebbels svært nær – eller i enighet med - kommunistene fra sak til sak, selv om hans organisk-nasjonalistiske sosialisme rent *ideologisk* sett stod langt fra materialistisk marxisme.

Materialet fra *Angriff* må derfor tolkes i dette lyset: det var skapt for å vinne flest mulig arbeidere, og for å hindre en samlet arbeiderfront mot nasjonalsosialistene. Artiklene var emosjonelle og journalistiske, og stod således i kontrast til Hitlers programmatiske stil.

[8] Boken fokuserte særlig på raseteori og utenrikspolitikk, og en skulle således tro at den hadde som hensikt å knytte nye velgergrupper fra den politisk konservative høyrefløyen til partiet, hvor mange var fra før av var positive overfor raseteorier og tanken på tysk ekspansjon. Imidlertid ser ikke dette ut til å være tilfelle, siden Hitler var sterkt kritisk til denne gruppens utenrikspolitiske mål i boken. Det er vanskelig å tenke seg at boken skulle vært myntet på arbeiderklassen, siden de sikkert hadde mer prekære ting å tenke på enn for eksempel *"ariernes"* fortreffelighet eller tysk alliansepolitikk: boken støtte derfor fra seg både det konservative høyre *og* arbeiderklassen gjennom den flengende kritikken de konservative; og arbeiderne gjennom en manglende interesse for det sosiale spørsmål.

Goebbels tok aldri opp andre temaer enn dem som direkte eller indirekte angikk arbeiderne som gruppe i *Angriff*, selv om han også hadde synspunkter på andre felter. Materialet derfra er således ikke tilstrekkelig til å skrive om en helhetlig goebbelsk verdensanskuelse, selv om det utvilsomt kaster lys over store deler av den.

Men det er ikke dermed sagt at avisen gir et nøyaktig speilbilde av Goebbels` forestillinger: det er derfor trolig, med bakgrunn i det ovennevnte, at han la stor vekt på hva slags effekt ideologien hadde på målgruppen. Med andre ord at han brukte den retorikken som fungerte best for å få jobben gjort, selv om det kanskje ikke stod i et eksakt hierarkisk samsvar med hans indre ideologiske forestillingsverden: arbeiderspørsmålet var riktig nok svært viktig for Goebbels, men var neppe totalt enerådende, som *Angriff* kunne gi inntrykk av.

I neste del av oppgaven skal jeg sammenligne Goebbels` og Hitlers ideologiske forstillinger. Det sier seg selv at plasshensyn ikke gjør det mulig med noen dyptgående analyse på alle felter, verken generelt sett eller i arbeiderspørsmålet. Jeg kommer derfor først til å vise til arbeidernes plass i verdensanskuelsen, og deretter analysere forskjellene mellom Goebbels og Hitler på tre forskjellige felter i arbeiderspørsmålet, hvor jeg kan gå litt i dybden. Det vil bli brukt relativt mye plass på akkurat dette, noe som etter min vurdering er helt nødvendig for å rekonstruere deres oppfatninger på en god måte.

2. Hitlers verdensanskuelse

Hitlers verdensanskuelse var tungt basert på historie, siden han trodde at han kunne finne årsakssammenhenger som kunne løsrives fra den historiske konteksten, og hadde universell gyldighet. Historiekunnskapene ble således et viktig redskap for å skjønne hvordan en skulle handle politisk.[9] Det som gjennomsyret historiekunnskapene hans, og dermed også hans politiske tenkning, var rase. Historien ble sett på som forskjellige nasjoners livskamp i sosialdarwinistisk forstand, hvor de enten ekspanderte eller døde ut. Følgelig skulle målet for all politikk være å sikre eksistensen og ekspansjonen for folket.[10] Rase var således ikke bare et sentralt moment i verdensanskuelsen hans, men utgangspunktet for all politisk tankegang.

[9] Jäckel 1981:87.
[10] Jäckel 1981:87.

I Hitlers beskrivelse av "*folk og rase*",[11] er det vanskelig å komme utenom hans syn på *"arierne"*. Han argumenterte for at tidlige germanske folkevandringer fra et "*arisk*" kjerneområde, hadde vært en direkte årsak til oppblomstring av kulturer utenfor dette området.[12] Hitler konkluderte med at *"[...] all kultur, alle resultater av kunst, vitenskap og teknologi nesten utelukkende [er] et produkt av arieren."*[13]

De menneskene "*arieren*" møtte, delte han inn i tre kategorier: kulturskapere, kulturbærere og kulturødeleggere. Som kulturskaper var *"arieren"* enerådende. I kategorien kulturbærere plasserte han de folkegruppene som var avhengig av *"kulturell næring"* fra andre kulturer for å unngå å rigidisere, og brukte Japan som eksempel. I den lite flatterende kategorien som kulturødeleggere, plasserte han ikke overraskende jødene:[14] de underordnet aldri sine egne behov overfor fellesskapet, og hadde derfor *"ingen kulturskapende kraft av noe slag [...]"*[15] De kunne derfor bare eksistere blant andre folkegrupper, og der fungerte de følgelig kun som kulturelt destruktive elementer.[16]

For Hitler var *"ariernes"* kulturskapende kraft ikke noe som var tillært, men genetisk. Følgelig hadde alle kulturer forsvunnet fordi den statsbærende rasen hadde forsvunnet på grunn av raseblanding,[17] og siden han så på blod og kultur som to sider av samme sak, ble dette også reflektert i synet på staten. Han mente at alle stater i utgangspunktet hadde oppstått på grunn av biologiske preservasjonsinstinkter[18], og at staten skulle ha som sin viktigste oppgave å bevare folket som organisk enhet.[19] I dette lå det også at mennesket var underlagt de samme lovene for naturlig utvalg som alle andre skapninger. Dette sosialdarwinistiske synet hadde sitt motstykke i staten ved at den i størst mulig grad skulle samsvare med

---

11 Hitler 1999:284-329.

12 Se for eksempel Hitler 1999:291-292: *"Ariske raser – ofte absurd små numerisk sett – legger fremmede folk under seg, og så, stimulert av spesielle leveforhold i det nye territoriet (fruktbarhet, klimatiske forhold, etc.) og hjulpet av massen av laverestående skapninger som står til deres disposisjon som hjelpere, utvikler de intellektuelle og organisatoriske egenskapene som ligger latent i dem."*

13 Hitler 1999:290

14 I følge Ernst Nolte hadde alle de store ideologiene i det 19. århundre hver sin variant av antisemittisme. De liberaleanklaget dem for å være intolerante, antihistorisk rigide og for å danne en nasjon i nasjonen. For sosialistene representerte jødene som oftest kapitalismen, og de konservative mislikte deres angivelige revolusjonstrang. Hitlers biologiske antisemittisme kombinerte alle disse retningene ved at den hvilte på rase, men trakk inn alle argumentene fra både de liberale, sosialstene og de konservative (Jäckel 1981:49).

15 Hitler 1999:303

16 Hitler 1999:302-306. Siden han identifiserte jødene som de nye lederne i Russland etter revolusjonen i 1918, ledet synet på jødene, som "kulturødeleggere", og slaverne, som "politisk ukreative", ham til å tro at landet var i ferd med å kollapse (Jäckel 1981:38).

17 Hitler 1999:289, 296.

18 Hitler 1999:153.

19 Hitler 1999:383.

naturlovene, og *"fremme seieren for de bedre og sterkere, og forandre underkastelse fra de underlegne og svake i samsvar med den evige vilje som dominerer universet."*[20] Dette gjaldt både internt (i staten) og eksternt (mellom stater).[21] Med andre ord: både innad i staten og utad var verden kjennetegnet av en livskamp, hvor de sterke elementene måtte seire over de svake for å skape en bedre verden: *"Vi føler alle at menneskeheten i fjern fremtid vil bli stilt overfor problemer som bare en høyeste rase, et herrefolk, og støttet av midlene og mulighetene til en hel klode, vil være i stand til å løse."*[22]

I tråd med hans sosialdarwinistiske verdensanskuelse var ikke politikk noe annet enn kontrollen og styringen på folkets livskamp. Innenrikspolitikken skulle ha som mål å *"herde og styrke nasjonen gjennom en systematisk kultivering og fremming av dens innerste verdier"*, mens utenrikspolitikken skulle ha som mål å *"sikre vitale varer fra utlandet"* for å utvikle nasjonen innenrikspolitisk.[23] Staten var med andre ord kun et middel for å ivareta folkets eksistens.[24] Det var derfor nødvendig med størst mulig sammenheng mellom tyskerne som biologisk enhet på den ene siden, og territorium på den andre.[25] Et interessant aspekt ved dette synet er at skillet mellom innen- og utenrikspolitikk i tradisjonell forstand forsvinner, ettersom innenrikspolitikken hadde en konkret utenrikspolitisk funksjon.[26]

Som malthusianer var Hitler opptatt av forholdet mellom antall mennesker som bodde på et territorium og hvor mange mennesker jorda kunne brødfø. Han var av den oppfatning at det måtte være et samsvar mellom folketall og territorium, og at en befolkningstetthet som den Tyskland hadde var usunn.[27] Dette problemet kunne ikke løses permanent gjennom verken mer nydyrking, mer intensiv drift av jordbruket eller økt handel med utlandet,[28] men måtte løses gjennom utvidelse av territoriet og ved bruk av makt.[29] *"Denne blodsutgytelsen er den*

[20] Hitler 1999:383. I et folks livskamp var det i følge Hitler tre faktorer som var avgjørende: Den første var *"raseverdi"*, som tilsvarte folkets verdi som biologisk gruppe i rasehierarkiet. Den andre var *"personlighetsverdi"* – hvor stor innvirkning de store personlighetene hadde. Den tredje var graden av *"selvpreservasjon"*, som var den kollektive viljen til livskamp (Hitler 1961:29-32).
[21] Hitler 1999:383.
[22] Hitler 1999:384.
[23] Hitler 1961:34.
[24] Jäckel 1981:67-86.
[25] Hitler 1961:46-52.
[26] Jäckel 1981:95.
[27] Hitler 1961:19-20; Jäckel 1981:33-39.
[28] Hitler 1961:13-24.
[29] Hitler 1961:24.

eneste som kan rettferdiggjøres overfor et folk, siden en automatisk får mange ganger kompensert for tapene på slagmarken."[30]

Med det mente han ikke landområdene Tyskland mistet etter 1. verdenskrig, men nytt land i øst.[31] Han var ikke av den oppfatning at grensene av 1914 skulle være noe utenrikspolitisk mål på sikt, siden *"de [...] bare [var] den midlertidige situasjonen i vårt folks livskamp som har pågått i århundrer. Og selv om verdenskrigen ikke hadde kommet, ville ikke kampen sluttet i 1914."*[32]

Da Hitler skrev disse ordene var hans idealsamfunn fremdeles bare en fjern drøm. Forutsetningene for dette samfunnet var ikke tilstede så lenge folket var splittet og kjempet en klassekamp mot seg selv. Det første som måtte gjøres var derfor å samle det tyske folket til én enhet, og for å oppnå dette måtte klassekløften bort*: "En ny nasjon må reise seg fra dette arbeidet som overvinner selv det verste ondet i øyeblikket, klassekløften, som borgerskapet og marxismen har like stort ansvar for"*.[33]

Med andre ord var løsningen på det sosiale spørsmål en forutsetning for det samfunnet Hitler ønsket seg, og her hadde arbeiderne en helt sentral plass: klarte en ikke å finne en tilfredsstillende løsning på dette punktet, var fremtidssamfunnet han ivret etter en umulighet. Han måtte derfor investere mye tid å krefter på å løse det på en god måte – det var ikke bare forskjellen mellom suksess og fiasko på ett punkt i det politiske programmet, men for idealsamfunnet hans som helhet.

2.1 Bakgrunnen for arbeidernes situasjon

Bakgrunnen for den tyske arbeiderens situasjon kunne i følge Hitler knyttes tett sammen med jødenes innflytelse på den tyske økonomien. I kapittel 11 i Mein Kampf beskrev han jødenes vei oppover. De hadde slått seg ned som handelsfolk, og arbeidet seg jevnt og trutt oppover i det tyske samfunnet.

---

[30] Hitler 1961:15.

[31] Hitler 1999:654: *"Vi fortsetter hvor vi sluttet for seks hundre år siden. Vi stopper den endeløse tyske bevegelsen mot sør og vest og skuer mot landet i øst. [...] Hvis vi snakker om jord i Europa i dag, kan en bare ha Russland og hennes vasallstater i tankene."* Det sier seg selv at lokalbefolkningen ikke skulle absorberes i det tyske riket, siden dette blant annet ville føre til den raseblandingen Hitler ville unngå. For å løse dette problemet måtte de isoleres eller fortrenges (Hitler 1961:45,47).

[32] Hitler 1961:88.

[33] Hitler 1961:79.

Rentene ser ut til å ha vært spesielt viktige i denne sammenhengen: *"Han [jøden] begynner å låne ut penger og som alltid til ågerrenter. Farene med denne nye institusjonen blir ikke kjent igjen i begynnelsen, men blir på grunn av fordeler i øyeblikket til og med ønsket velkomne."*[34]

Konsekvensen av denne politikken var tosidig: for det første skal den ha ytterligere forsterket jødenes dominerende stilling i handelslivet, men noe som kanskje var viktigere var at rentene skapte en ekspansiv økonomi. Denne ekspansive økonomien skapte ikke bare en sterk økonomisk vekst, men ødela samtidig grunnlaget for en økonomi som på lang sikt var det beste for folket som helhet: håndverkerne tapte i konkurranse mot store firmaer, hvor det ikke fantes noe personlig eierskap. Og de som arbeidet i disse firmaene hadde lite felles med eierne. Her er en fremme ved Hitlers hovedtese: det oppstod en fremmedgjøring mellom arbeiderne og arbeidsgivere, og som senere skapte grunnlaget for klasseskiller og klassekamp.

Hitlers beskrivelse av arbeiderne i denne situasjonen var uten unntak en elendighetsbeskrivelse: folk ble tvunget av nødvendighet til å bosette seg i byene i dårlige kår, de måtte arbeide hardere, og ble sittende igjen med stadig mindre for å forsørge familiene sine.

I tillegg til at arbeiderne fikk det verre økonomisk, mistet de også i følge Hitler anseelse. Sistnevnte brukte han for å vise hvor langt "*judaifiseringen*" hadde kommet i Tyskland: dette kunne en se av *"[...] den lille respekten, hvis ikke forakt, som blir forbundet med kroppsarbeid. Dette er ikke tysk. Det måtte en utenlandsgjøring av vårt liv, som i sannhet var en judaifisering, for å transformere den gamle respekten for kroppsarbeid til en viss forakt for alt fysisk arbeid".*[35]

Det er vanskelig å vite om Hitler mente dette bokstavelig, eller om det var et ledd i å vende arbeiderne mot jødene som gruppe: om en tolker Mein Kampf som en bok som ble skrevet for å tjene som politisk propaganda er det lett å se hvor Hitler ville: først navnga han jødene som monopolister, og hvis politikk hadde skapt store omveltninger for den tyske økonomien. Den gamle orden, hvor sjefen arbeidet sammen med den innleide var borte. Nå var dette erstattet

[34] Hitler 1999:309. Hitler brukte vanligvis biologiske faktorer når han skulle forklare enkeltgruppers suksess, men ikke for jødenes vedkommende. Her mente han at det forelå en moralkodeks som stod i kontrast til tyskernes gjennom at for eksempel svindel var legitimt. De "bunnløst ærlige" tyskerne hadde derfor en tendens til å trekke det korteste strået i forretninger med jøder.
[35] Hitler 1999:318.

med en rå og brutal form for kapitalisme, hvor den tyske arbeideren ble sittende igjen som taper. Ikke bare økonomisk, men også sosialt. Forakten for arbeidet hans truet med å ta fra ham selvrespekten, og stadig vokste kløften mellom fabrikkeieren og arbeideren. Fellesnevneren for arbeiderens problemer var ganske enkelt jødene, og det var dem han ønsket å rette arbeidernes frustrasjoner og aggresjoner mot.

Og i et slikt henseende var arbeiderne utvilsomt den beste gruppen å bruke, for den inneholdt *"[...] definitivt de mest energiske elementene. [...] De brede massene av denne nye klassen var ennå ikke infisert av den pasifistiske svakhetens gift; den var robust, og om nødvendig til og med brutal."*[36]

Men de så ikke sitt eget beste; de kjente ikke igjen fienden, som nå forlengst hadde skjønt at han kunne bruke sine ofre for å fremme egne mål. *"Først brukte han [jøden] borgerskapet som rambukk mot den føydale verden, og deretter brukte han arbeideren mot borgerskapets verden."*[37] Arbeideren var dermed bare et "*redskap*" som jødene ikke hadde noen som helst slags sympati med, men som de simulerte medfølelse med og indignasjon over livsvilkårene deres. I en kombinasjon mellom lengsel for sosial rettferdighet og hat overfor de mest heldige, skal den marxistiske doktrinen ha blitt født. Skjønt, noen reell sosial rettferdighet var aldri målet. I følge Hitler var aldri målet å bedre arbeidernes situasjon, men kun å bruke de energiske arbeiderne for å fremme mål som var stikk motsatt av hva de hadde interesse av.

Ikke slik å forstå at Hitler anså arbeiderne som noen homogen enhet som arbeidet for jødiske interesser: med hensyn til situasjonen i 1914 mente Hitler at et slikt syn ville være "*absurd*", og i julidagene det samme året mente han at den tyske arbeideren hadde våknet opp, kuttet båndene til sine *"jødiske"* ledere og gått inn i kampen for fedrelandet.[38] Konsekvensen av denne oppvåkningen var i følge Hitler at disse marxistiske agitatorene nå var isolert fra arbeiderklassen. *"Det var et dårlig øyeblikk for svikerne av den tyske arbeiderklassen"*[39] la han til. Den tyske arbeideren hadde funnet veien tilbake til nasjonen.

---

[36] Hitler 1999:318.
[37] Hitler 1999:319.
[38] Hitler 1999:679. *"Hvis den tyske arbeiderklassen i sine innerste holdninger hadde bestått av marxister i 1914, hadde krigen vært over på tre uker. [...] Men i nøyaktig samme proporsjon som den tyske soldaten falt tilbake i hendene på de marxistiske lederne, gikk han tapt for fedrelandet i nøyaktig like stor grad."* (Ibid.)
[39] Hitler 1999:168.

Det var nå Hitler mente kardinalfeilen ble begått: i stedet for å arrestere lederne, fengsle dem stille dem for retten og ellers bruke alle midler for å bli kvitt dem, sparte Keiseren dem. Hitler ville ta i bruk mer radikale virkemidler: *"Hvis de beste mennene døde ved fronten, var det minste vi kunne gjøre å utrydde disse skadedyrene."*[40]

1914 hadde med andre ord etter Hitlers oppfatning vært et grenseskille for den tyske arbeideren. For dette året hadde de vendt ryggen mot internasjonal marxisme, og blitt integrert i det tyske folkefellesskapet. Tyskland var nå, takket være arbeiderne, én enhet som stod samlet mot fienden. Men det var også arbeiderne som først hadde gitt etter for marxistisk agitasjon, og således gått tapt for fedrelandet. Dette var helt sentralt i Hitlers forklaring av Tysklands nederlag i november 1918: krigen ble ikke tapt på slagmarken, men mot indre fiender. Og at disse var identiske med de "*hebraiske korrumpéerne*"[41] som nevnt over er det heller ingen tvil om at han mente.

En ser her en klar sammenheng mellom troen på militær styrke og graden av nasjonalisme. Og for å gjenreise Tyskland etter krigen måtte følgelig de store massene nasjonaliseres. Dette var et punkt Hitler la stor vekt på, og han brydde seg lite om hva slags midler som måtte brukes for å nå målet. Rent konkret var han villig til å gå svært langt for å gjøre arbeiderne fornøyde, ikke nødvendigvis bare fordi han var opptatt av deres rent sosiale situasjon, men fordi nasjonaliseringen av arbeiderklassen ville ha slike enorme fordeler for hele nasjonen: *"Uansett hvilke økonomiske innrømmelser som blir gjort overfor arbeiderklassen vår i dag, står de ikke i proporsjon til hva nasjonen under ett gagner på det, hvis de hjelper til med å gi de brede massene tilbake til sin nasjon. Bare obsternasig kortsiktighet, som ofte dessverre finnes i våre sirkler av arbeidsgivere, kan unngå å legge merke til at det ikke kan komme noe økonomisk oppsving for dem, og dermed ingen profitt, hvis ikke den nasjonale solidariteten til vårt folk er gjenreist."*[42]

Hitler skrev ikke her bare om forholdene i fredstid, men også effekten av en krig: å tape en krig ville alltid være kortbart, men å vinne en krig ville naturligvis alltid være mye bedre økonomisk sett. Det betinget imidlertid at en klarte å holde nasjonen samlet, og der var

---

[40] Hitler 1999:169. Se også side 679: *"Hvis en i begynnelsen av og under krigen hadde gasset tolv eller femten tusen av disse hebraiske korrumpéerne, noe som skjedde med hundretusener av våre beste arbeidere i felten, ville ikke offeret av millioner ved fronten ha vært forgjeves. Tvert imot: tolv tusen eliminerte slyngler kunne ha reddet livene til en million ekte tyskere, verdifulle for fremtiden."*

[41] Hitler 1999:679.

[42] Hitler 1999:336-337.

arbeiderne nøkkelen. Hans oppfatning var at det hadde blitt gjort for lite for å holde på arbeiderens lojalitet under krigen, og at dette var en hovedårsak til nederlaget. Med andre ord: krigen kunne ha blitt vunnet om en hadde kommet med økonomiske innrømmelser som gjorde at arbeiderne hadde fortsatt med å *"[...] gi fedrelandet hva fedrelandets [var]"*[43] En slik feil ville han forsikre seg om aldri skulle skje igjen, og da spilte det liten rolle hvor store innrømmelsene var, så lenge nasjonaløkonomien ikke ble rammet.[44]

2.2 Hvorfor var det så viktig å vinne arbeiderne som gruppe?

Hitler skjønte at arbeidernes vei til folkefellesskapet måtte gå gjennom nasjonalismen, og for å gjøre arbeiderne mer nasjonalistiske, kunne dette bare gjøres ved å "*utdanne*" dem nasjonalt. Mer presist sagt ønsket han å heve arbeiderklassen sosialt, slik at de økonomiske premissene for deltakelse i nasjonens kulturelle liv var tilstede.

Rent konkret skulle den nasjonale utdannelsen bestå av ensidig propaganda for å nasjonalisere arbeiderne mest mulig effektivt. Alt som smakte av objektivitet mente han ville være halvhjertet og mislykket, siden det var en middelkurs[45] - som revolusjonære måtte de være fanatiske og ensidige for å bekjempe sine politiske motstandere. En måtte med andre ord skape klare politiske fronter og et tydelig fiendebilde, og deretter nedkjempe denne fienden. Han mente at denne kompromissløsheten var mest kompatibel med hva massene ønsket – i praksis en politisk jungellov hvor det sterke knuste det svake.[46] Mønsteret i denne tankegangen var klar nok: å utforme det politiske bildet så enkelt at alle kunne skjønne argumentasjonen, og gjøre det så simplistisk og ensidig at alle ble tvunget til å ta stilling til den. Men i tillegg hadde det trolig enda en effekt; nemlig at samholdet innad i gruppen ville øke, siden politikken var såpass outrert i tysk politisk liv: tilhengerne måtte i større grad søke mot sine egne for å få aksept for sine holdninger, noe som nødvendigvis må ha styrket vi-følelsen, og dermed partiet som helhet.

Hitler var tvetydig når det gjaldt hva slags gruppe han først og fremst ønsket å rette massenes vrede mot: i *Mein Kampf* skrev han at nasjonaliseringen av massene bare kunne lykkes, *"[...]*

---

[43] Hitler 1999:337.
[44] Hitler 1999:337.
[45] Hitler 1999:337.
[46] Hitler 1999:338. Hitler skrev i *Mein Kampf* at de brede massenes psyke bare var *"[...] en del av naturen, og deres tanker kan ikke skjønne det gjensidige håndtrykket mellom to mennesker som hevder at de vil motsatt ting. Hva de ønsker er at det sterke skal seire og at det svake skal ødelegges eller overgi seg uten vilkår."* (Ibid.)

når deres internasjonale forgiftere [var] utryddet."[47] Av sammenhengen i boken er det vanskelig å svare på om han siktet til kommunistene, jødene som gruppe eller begge.

Forskjellige klasse- og yrkesinteresser ble vurdert som naturlige konsekvenser av det økonomiske liv. Det var derfor ikke disse som skulle bekjempes, siden de forskjellige yrkessegmentene opererte innenfor rammene av den nasjonale enheten. De var derfor heller ingen trussel mot den. Derimot var det en trussel dersom en hel klasse var i ferd med å bli så fjern at den løsrev seg fra det nasjonale fellesskapet.

For arbeidernes del var bare én måte å løse dette på, og det var å heve denne klassen opp på de andres nivå. Dette kunne ikke løses ved fraternisering alene, men ved en *"[...] bevisst heving av hans sosiale og kulturelle situasjon til de mest alvorlige forskjellene kunne anses som borte."*[48]

Målet var altså ikke det klasseløse samfunnet. Sosiale forskjeller ble godtatt så lenge de ikke utgjorde noen trussel mot den nasjonale enheten, men dersom yrkessegmenteringen gikk over i en lagdeling og deretter over til å bli et klasseskille, og denne klassen hadde interesser som gikk på tvers av det nasjonale fellesskapet, måtte en forsøke å integrere gruppen inn i det nasjonale fellesskap igjen. Dette skulle som nevnt gjøres gjennom økonomiske innrømmelser og nasjonal og kulturell utdanning. Slik skulle Tyskland bestå samlet og sterkt.

Hitler skrev derfor i Mein Kampf at han hadde full forståelse for arbeidernes kamp for klasseinteresser, og bedyret at han hadde de samme interessene av å bedre deres situasjon som de selv hadde. Likevel var han kritisk overfor dem når det gjaldt måten de forsøkte å nå disse målene på: for det første på grunn av deres "*internasjonale lederskap*", og for det andre fordi de var i besittelse av holdninger som var "*fiendtlige mot folk og fedreland*".[49] Her er det verdt å merke seg at Hitler ikke trakk noe skille mellom de sosialdemokratiske og de kommunistiske arbeiderne, og gjorde det heller ikke noe annet sted i *Mein Kampf* eller *Zweites Buch*. Forklaringen er at han anså skillet som noe kunstig marxistene selv hadde skapt av taktiske hensyn.[50]

---

[47] Hitler 1999:338.
[48] Hitler 1999:339.
[49] Hitler 1999:340.
[50] Hovdkinn 1975:75; se også Hitler 1999:531.

For eksempel kunne dette komme til uttrykk gjennom *"synder"* mot ånden til det nasjonale fellesskap hvis han *"[...] bruker sin makt for å fremme utpressingskrav, uten hensyn til felles velferd og overlevelsen til den nasjonale økonomi."* [51] Men skyldspørsmålet i så måte var langt fra ensidig, og Hitler forsøkte her å heve seg over klassespørsmålet som en slags megler: en arbeidsgiver som for eksempel drev en fabrikk på en slik måte at han behandlet dårlig og utnyttet arbeiderne, var like skyldig som noen: *"[…] han er en egoistisk slyngel som skaper sosial uro og som provoserer frem fremtidige konflikter som uansett utfall bare skader nasjonen."*[52]

De marxistiske arbeidernes klassekamp ble derfor ansett som skadelige for nasjonen som helhet, men uten at deres mål om reduserte sosiale forskjeller ble forkastet. Forholdet mellom arbeider og arbeidsgiver skulle ideelt sett være preget av gjensidig forståelse, hvor begge parter underordnet sine behov det nasjonale fellesskap. Arbeideren måtte moderere seg til krav som ikke fungerte ødeleggende for økonomien som helhet, og arbeidsgiveren måtte på sin side behandle arbeiderne på en slik måte at de skapte minst mulig misnøye og sosial uro blant arbeiderne. For skulle det oppstå konflikter mellom arbeidere og arbeidsgiver kunne de svare med henholdsvis streik og lockout, noe som i begge tilfeller ville skade den nasjonale økonomien. Den var som nevnt overordnet alle interessekonflikter.

2.3 Synet på fagforeninger

Med hensyn til fagforeninger, så Hitler på noen av dem som marxistiske redskaper. For ham som nasjonalsosialist hadde fagforeningen et annet innhold: *"Fagforeningen i nasjonalsosialistisk forstand har ikke funksjonen å gruppere visse mennesker innad i en nasjonal enhet og gradvis transformere dem til en klasse for å ta opp kampen mot andre lignende organiserte sammenslutninger. […] Fagforeningen er ikke karakterisert av klassekamp; marxismen har gjort den til et redskap for marxistisk klassekamp."*[53]

Samtidig skjønte Hitler godt at det ville være problematisk å forsøke å vinne over arbeiderne, så lenge fagforeningene fylte viktige funksjoner. Konsekvensen for arbeiderne ved å gi opp fagforeningene som institusjon var å gi opp sitt beste våpen for å ivareta egne interesser. Det

[51] Hitler 1999:340.
[52] Hitler 1999:340.
[53] Hitler 1999:600.

var fagforeningene som forhandlet med arbeidsgiveren for å få høyere lønn, og i den grad de vant frem med sine krav, kom dette alle fabrikkarbeiderne til gode, og ikke bare dem som var organisert.

Ikke slik å forstå at han ønsket å ødelegge arbeidernes kampevne. Det som måtte skje først var en holdningsendring overfor arbeiderne gjennom statlig inngripen eller gjennom utdanning av arbeidsgiverne. Frem til slike tiltak kunne gjennomføres var det ikke noe annet å gjøre for arbeiderne enn å forsvare interessene sine så godt de kunne. Dette var kompatibelt med det nasjonale fellesskap så lenge det forhindret sosial urett som var til skade for fellesskapet, og nødvendig så lenge det fantes arbeidsgivere som manglet sosial pliktfølelse.

Økonomisk sett mente Hitler at fagforeningene var blant de viktigste institusjonene i landet, men deres betydning kunne ikke isoleres til fagforeningenes konkrete virkeområder sosialt og politisk sett. Fagforeningene var i tillegg viktige arenaer som ikke bare gjorde at medlemmene fikk tilfredsstilt behovene for livsnødvendigheter, men de var i like stor grad en utdannelsesarena som styrket både samhold og livskamp.

Hitlers visjon i så måte var fagforeninger som var en del av statsapparatet, med det mål for øyet å utdanne både arbeidere og arbeidsgivere for å føre dem tettere sammen i det daglige.[54] Fagforeningene var ikke noe mål i seg selv, men bare et middel for å nå et mål: de skulle lære både arbeidsgivere og arbeidere å trekke i samme retning for "*folk og stat*". Fagforeningene skulle dessuten ikke være et ledd i en klassekamp, men redskap for å representere forskjellige yrkesgruppers interesser. De skulle *"[...] bekjempe alle former for misbruk som, på grunn av deres usosiale karakter hindret effektiviteten til økonomien og således helhetens eksistens".*[55]

Men bestod løsningen i å danne nasjonalsosialistiske fagforeninger? Hitler argumenterte for at nasjonalistiske fagforeninger kunne brukes for å forhindre marxistisk motstand mot staten ved en maktovertakelse.[56] Men det var også flere ting som talte mot: for det første store økonomiske vanskeligheter, og at det ville bli vanskelig å konkurrere mot store og veletablerte organisasjoner.[57] Videre ville det være verre enn noe å ha fagforeninger som kun hadde som mål å kjempe mot de marxistiske: skulle folket som helhet ha nytte av noe var det

---

54 Hitler 1999:599.
55 Hitler 1999:601.
56 Hitler 1999:598-599.
57 Hitler 1999:603.

vanlige fagforeninger som var så sterkt nasjonalsosialistiske at de ikke risikerte å falle tilbake til marxisme.

Alt dette talte mot dannelsen av egne fagforeninger, så han anbefalte nasjonalsosialistene å melde seg inn i de marxistiske, og gjøre mest mulig skade der.[58]

Generelt sett kan en si at Hitlers syn på fagforeninger var ambivalent: for det første fordi de ofte fungerte som redskap i en klassekamp Hitler fremfor alt ønsket å få slutt på, og for det andre fordi de fungerte som politiske og normative sendere overfor sine medlemmer. Men han så likevel et potensiale for fagforeningene som idé. Han så at de, med andre holdninger til grunn, kunne omdannes til redskaper for nasjonalsosialistene som kunne holde på arbeidernes lojalitet, som regimet kunne bruke for å spre sine holdninger og å sette arbeiderne i et avhengighetsforhold til seg. Han så trolig for seg en kjerne av energiske arbeidere som kjempet like fanatisk for den nasjonalsosialistiske sak som arbeiderne tidligere hadde kjempet for marxistiske interesser.

3. Goebbels` verdensanskuelse

Goebbels` verdensanskuelse var i stor grad påvirket av historiesynet. Han mente at historiens forløp bestod av konsekvensene av folkenes vilje til nasjonsbygging og deres frihetskamp[59]. Han definerte nasjonalisme som *"læren om blodet, om rasen*"[60], og så på nasjonsbyggingen som et resultat av en organisk – rasemessig - sammenslutning av mennesker med felles interesser[61].

Det var derfor naturlig for ham å sette seg de samme målene for Tyskland: først å samle nasjonen i et fellesskap av *"nødvendighet, brød og skjebne"*, og deretter å kjempe for *"nasjonens frihet"*.[62] Med dette mente han i klartekst å skape et folkefellesskap som var sterkt nok til å ivareta fellesskapets interesser i forhold til utlandet på en tilfredsstillende måte.

Det var altså konsolideringen av nasjonen som skulle være et premiss for fremtidig nasjonal selvhevdelse. Dette målet var overordnet alt i Goebbels` politiske liv: *med andre ord var han*

58 Hitler 1999:606.
59 Goebbels 1978:75.
60 Goebbels 1942:330. Lederartikkel i Angriff 30. juli 1928.
61 Goebbels 1978:75; Goebbels 1939:17. Lederartikkel i Angriff 9. juli 1928.
62 Goebbels 1978:75. I dette lå også kravet om økt livsrom (Strasser, Goebbels, *et al.* 1978:83).

positiv overfor alt som styrket folkefellesskapet, og fiendtlig overfor alt som svekket det. Dette gjaldt også på områder som kultur og økonomi.[63]

Han hadde helt spesielle oppfatninger om hva som var problemet i det tyske samfunnet og hva som burde gjøres med det. Helt sentralt i dette var det sosiale spørsmål: nasjonen var splittet mellom høyre og venstre, og ulike deler av folket kjempet for interesser som ikke tjente fellesskapet. Som hovedfiende nummer én identifiserte han jødene. De var i følge Goebbels en antagonisme til det samlede Tyskland på grunn av innvirkningen på det sosiale spørsmål: *"Jøden har ingen interesse av løsningen på det tyske skjebnespørsmålet. Han* kan *ikke ha det, siden han lever av at det er uløst."* [64]

I følge Goebbels brukte jødene to redskaper for å opprettholde denne splittelsen, og for å sikre sin egen maktposisjon: kapitalismen[65] på den ene siden, og marxismen[66] på den andre.

Hovedinnvendingen mot *kapitalismen*[67] var at den var destruktiv og utplyndrende: den stod i et direkte motsetningsforhold til Goebbels forestillinger, siden målet om profitt raget over alt annet; også effekten systemet hadde på folket som helhet. Om folkefellesskapet ble styrket eller svekket spilte liten rolle så lenge en kunne ta ut profitt. Med andre ord: i stedet for å at pengene skulle tjene produksjonen, og produksjonen skulle tjene folket, så han i kapitalismen et system hvor folket tjente produksjonen ved hjelp av pengemakt.[68] Kapitalismen fungerte altså som en destruktiv faktor mot folket som organisk enhet, og ble således en av hans erkefiender.

Han mente at den internasjonale [jødisk ledede] *marxismen* hadde som konsekvens at den ødela folk og nasjon, og tilintetgjorde deres organiske eksistens.[69] Rent konkret skjedde dette gjennom at folket ble splittet mot seg selv gjennom en destruktiv klassekamp, noe som fjernet

---

63 Höver 1992:143-144.

64 Goebbels 1942:329. Lederartikkel i Angriff 30. juli 1928. Videre skrev han: *"Lag et eneste fellesskap av det tyske folk og gi det friheten for verden, og jøden har ikke lenger noen plass under oss. [...] Jøden er skyld i vår nød, og nå lever han av den."* Ibid.

65 Goebbels 1942:330. Lederartikkel i Angriff 30. juli 1928.

66 Hovdkinn 1975:55. Sitert fra DzR, s. 32.

67 *"[Kapitalismen] er ikke skapende, men en utsugende og snyltende kapital. Den er ikke bundet til jord, men er jordløs og internasjonal. Den arbeider ikke produktivt, men har trengt seg inn i den normale produksjonsprosessen for å ta ut profitt* (Hovdkinn 1975:48). Sitert fra *Der Kleine ABC des Nationalsozialisten*, s. 11.

68 Goebbels 1942:188-190. Lederartikkel 15.07.29. Én av følgene var at den tyske arbeideren ble redusert til en produserende maskin: Se Goebbels (1942:225). Lederartikkel i Angriff 23.07.28.

69 Goebbels 1942:246-247. Lederartikkel i Angriff 24. august 1930. Men han gjorde samtidig oppmerksom på at den russiske bolsjevismen ikke var internasjonal sosialisme, men ren og skjær panslavisme (Goebbels 1926:76).

forutsetningene for samlingen av nasjonen, og dermed løsningen på det sosiale spørsmål. På tross av dette hadde han likevel forståelse for arbeiderens kamp, men altså ikke for midlene denne kampen ble utkjempet med.[70]

Goebbels identifiserte den tyske borgeren som delansvarlig for denne situasjonen. For det første hadde borgerskapet pervertert nasjonalismen og blandet den med sine egne snevre klasseinteresser[71] for å ivareta sine eiendomsinteresser. For det andre hadde de gjennom sin egoisme og mangel på offervilje skapt grobunn for marxisme. Goebbels var av den oppfatning at en ikke kunne bygge opp en massebevegelse av slikt materiale, og var mer enn villig til å ofre borgerskapet til fordel for arbeiderne.[72]

Goebbels mente at verken marxismen eller den borgerlige nasjonalismen egnet seg for å nå målet om nasjonal frihet: en ekte sosialist var derfor i hans øyne mot den internasjonale marxismen, og en ekte nasjonalist var mot den falske borgerlige nasjonalismen.[73] Det var denne kombinasjonen han ivret etter: en sosialisme og en nasjonalisme med basis i den nasjonale organismen.

Det er verdt å merke seg at Goebbels ikke hadde *"likemakeri*" som mål med sosialismen. Når Goebbels skrev om sosialismen mente han en ny orden hvor samfunnsinndelingen var bestemt etter andre kriterier enn eiendom eller penger: i praksis et arbeideraristokrati som gjorde seg fortjent til sin posisjon gjennom arbeid og tjeneste.[74]

3.1 Bakgrunnen for arbeidernes situasjon

[70] Goebbels 1978:75-78.

[71] Goebbels 1939:16. *"Han sier Tyskland og mener monarkiet. Han proklamerer frihet, og mener sort-hvit-rød."* Ibid.

[72] Goebbels 1978:80. Goebbels mente at jødene var avhengige av, og kun kunne opprettholde sin makt gjennom støtte fra borgerskapet. (Goebbels 1926:81) Samtidig rakket han samtidig ned på den overdrevne antisemittismen i enkelte borgerlige kretser: *"Antisemittismen er begynnelsen på vår kunnskap. Men den er ikke alt. Den er bare en begynnelse [...]. Du står fast på denne begynnelsen: Du raser på de mest primitive måter mot jødene og deres følgesvenner, og ser ikke skylden til dine egne eller din egen skyld. La oss ikke være dumme: alle folk har jødene de fortjener; det tyske folk fortjener i sin nåværende form ingen andre jøder enn de det har"* (Goebbels 1978:81).

[73] Goebbels 1942:223-224. Lederartikkel i Angriff 16. juli 1928.

[74] Goebbels 1942:225. Lederartikkel i Angriff 23. juli 1928.*"Vi ønsker en sjiktinndeling i folket; høy og nedrig, over og under. Men aristokratiet i den kommende staten retter seg ikke etter eiendom eller engang penger, men ene og alene etter kvalitet og kraft. Fortjeneste erverver man gjennom tjeneste. Arbeidet plasserer menneskene opp og ned."*

Ironisk nok delte Goebbels delvis det marxistiske synet på bakgrunnen for arbeidernes problemer: *"Karl Marx fremstilte årsakene for den kapitalistiske bevegelsen halvveis riktig. Industrialiseringen av de europeiske folkene fører til at stadig større deler av folket blir proletarisert, og at produksjonsmidlene blir samlet i hendene på stadig færre."*[75]

Goebbels tegnet her et bilde av en historisk prosess hvor borgerskapet, som samfunnets dominerende gruppe, stadig vokste seg mektigere – på arbeidernes bekostning. Arbeiderne skulle etter dette bli en gruppe i vekst og med stadig verre levekår; til et visst punkt. Før eller siden ville denne unge klassen frigjøre seg selv og bli det dominerende elementet i staten, akkurat som borgerskapet hadde frigjort seg selv i hundreåret før.

Men arbeiderne hadde blitt ledet inn på en kurs som ikke tjente dem selv. *"Internasjonale jøder"* hadde brukt arbeiderne som et redskap mot den borgerlige kapitalismen.[76] Arbeiderne kunne med andre ord ikke komme seirende ut av en kamp hvor de bare ble brukt som et redskap for en annen gruppe, uansett utfallet av kampen.

Denne kampen var i følge Goebbels i gang da krigsutbruddet kom i 1914. På det tidspunktet mente Goebbels at kretsen omkring keiseren i stor grad bestod av jøder, hvis lojalitet overfor Tyskland var tvilsom, og blant industriarbeiderne hadde *"landsforræderske subjekter"*[77] organisert ammunisjonsstreiker. Motstandskraften var blitt underminert av marxisme.[78]

Og i 1918 var arbeiderne blitt manipulert av marxistene; og de angivelige arbeider- og soldatrådene som ble opprettet bestod for det meste bare av folk som *"aldri hadde arbeidet"* og av *"desertører"*.[79]

Goebbels var av den oppfatning at arbeiderne var blitt sveket av marxistene i 1918 når de trengte hjelp som mest, og at de hadde overlevert arbeiderne våpenløse til verdenskapitalismen.[80] *Marxistene var altså, under jødisk lederskap, ansvarlige for krigsnederlaget*: arbeiderne trodde at de hadde kjempet for sine egne rettigheter i 1918, men

---

[75] Höver 1992:61. Sitert fra *Lenin oder Hitler?*.
[76] Goebbels 1942:133. Lederartikkel i Angriff 2. februar 1930. En annen kommentar fra samme leder: *"De store snylterne kjemper mot de mindre snylterne ved hjelp av de utsnyltede"*.
[77] Goebbels 1942:134. Lederartikkel i Angriff 2. februar 1930.
[78] Goebbels 1942:246. Lederartikkel i Angriff 24. august 1930.
[79] Goebbels 1942:134. Lederartikkel i Angriff 2. februar 1930.
[80] Goebbels 1942:246. Lederartikkel i Angriff 24. august 1930.

fikk i stedet en langt verre situasjon enn tidligere: resultatet ble ”*trelldom [...] i et halvt århundre*”[81] Det var altså de som måtte bære de største byrdene i det Goebbels beskrev som en *”[...] utbyttingskoloni for den internasjonale jødiske finanskapital”.*[82]

Som en følge av dette mistet arbeiderne ikke bare sin frihet, men også hele sitt livsgrunnlag. Børene som ble lagt over på arbeiderne gjennom Versailles, Dawes- og Youngplanen var mer enn de kunne makte, og resultatet av dette måtte nødvendigvis bli at hele middelstanden ville gå til grunne.[83]

I følge Goebbels sa det seg selv at dette var katastrofalt for den nasjonale organismen under ett: de sosiale forskjellene ville øke, og siden arbeiderne ble såpass presset, ville det gjøre enhver sosial forståelse mellom klasser umulig.[84] Folket stod i fare for å *”forblø*” på grunn av det sosiale spørsmålet: ”*Dødskimen [satt] i hjertet*” og truet med å ødelegge hele nasjonen om spørsmålet forble uløst.[85]

3.2 Hvorfor var det så viktig å vinne arbeiderne som gruppe?

Renasjonaliseringen av den tyske arbeideren var helt sentral i Goebbels` forsøk på å vinne dem over. Han så at arbeideren var i ferd med å fjerne seg fra blodsfellesskapet til fordel for internasjonal *”jødisk”* marxisme, noe som var skadelig for nasjonen under ett, og at det å vinne arbeiderne fra en slik ideologi samtidig var nøkkelen til løsningen på det sosiale spørsmål.[86] Dette var igjen en forutsetning for konsolideringen av folket som biologisk enhet, som var et premiss for Tysklands kamp for friheten, mot *”slaveriet”*.[87]

---

[81] Goebbels 1942:99. Lederartikkel i Angriff 8. august 1927. I et annet avsnitt i samme artikkel skrev han: *”Nei, det er ingen stat, det er en slavekoloni, et utbyttingsobjekt for børsfinansen, og siden vi er så feige er den svært bekvem.”*
[82] Goebbels 1942:98. Lederartikkel i Angriff 4. juli 1927.
[83] Goebbels 1942:100. Lederartikkel i Angriff 8. august 1927.
[84] Goebbels 1942:125. Lederartikkel i Angriff 23. september 1929.
[85] Höver 1992:163. Sitert fra *Lenin oder Hitler?.*
[86] Goebbels 1942:329-331. Lederartikkel i Angriff 30. juli 1928. Lederen *”Warun sind wir Judengegner”* identifiserer jødene som *”årsak og fordelhaver av vårt slaveri”*. Goebbels skrev at de brede folkegruppenes nød var blitt misbrukt av jødene, noe som hadde gjort klasseskillene dypere og delt Tyskland i to deler. *”Jøden har ingen interesse av at det tyske skjebnespørsmålet blir løst. Han kan det ikke, siden han lever av at det er uløst. Lag et eneste fellesskap av det tyske folk, og gi det dens frihet foran verden, og jøden har ingen plass lenger undet oss. [...] Jøden er skyld i vår nød, og i dag lever han av den.”*
[87] Goebbels 1942:120-125. Lederartikkel i Angriff 23. september 1929. Goebbels siktet her først og fremst til Youngplanen, og definerte den som *”[...] fortsettelsen på krigen med forretningsmessige midler”*.

Han anså det som grusomt at kommunistiske og nasjonalsosialistiske arbeidere skulle gyve løs på hverandre når de hadde all interesse av å stå samlet mot den *virkelige* fienden – kapitalismen.[88] *"Vi kjemper mot hverandre uten å egentlig være fiender. Således blir våre krefter splittet, og vi når aldri målet. Kanskje fører det mest ekstreme behovet oss sammen."*[89] Men dette forutsatte at kommunistene skulle bli nasjonalister.

Han mente at arbeideren, gjennom marxismen, ødela alle muligheter til å komme ut av situasjonen sin. I artikkelen *"Nasjonalsosialisme eller bolsjevisme"* skrev Goebbels at arbeidernes internasjonalisme var et hinder for friheten: russerne støttet kun det tyske proletariatet for å stabilisere sin nasjonale eksistens. [90]

Goebbels mente at arbeiderne ikke kunne sitte passivt og vente på internasjonal solidaritet, og dessuten opptre på en måte som var skadelig for nasjonen, og dermed skadelig for dem selv. I stedet måtte de selv ta kontrollen befri seg selv ved egen hjelp. *Dette var kun mulig innenfor nasjonen som enhet,* og arbeideren ville derfor kun bli fri når han frigjorde seg selv med egen styrke. [91]

Nasjonal eller internasjonal; den tyske arbeideren var uansett en del av den tyske *"utbyttingskolonien"*, og måtte være med på å betale krigserstatninger uansett om han hadde vendt nasjonen ryggen eller ikke.

Goebbels hadde gode grunner til å mane arbeiderne til kamp, og samtidig ha dem på sin side: han så på arbeiderne som den nye, fremadstormende gruppen i samfunnet, og var overbevist om at det liberale mennesket i fremtiden skulle bli avløst av det sosialistiske. *"Penger, besittelse og herkomst"* skulle erstattes av *"ytelse, arbeid og blod."*[92] Han så at arbeiderne som gruppe hadde minst å tape på å være revolusjonære, og at en massebevegelse ikke kunne

---

[88] Goebbels 1978:78: *"Vi kjemper mot hverandre uten å egentlig være fiender. Således blir våre krefter splittet, og vi når aldri målet. Kanskje fører det mest ekstreme behovet oss sammen."*

[89] Goebbels 1978:78.

[90] Goebbels 1978:77.

[91] Goebbels 1978:77: "En undertrykket klasse har aldri frigjort seg selv gjennom internasjonale protester, men alltid gjennom nasjonal fremtidsvilje. Den franske borgeren på slutten av det 18. århundret ventet ikke på solidariteten fra det tyske og engelske borgerskapet. Han ristet av lenkene sine alene, av egen kraft, i det øyeblikk de ble utålelige for ham."

[92] Höver 1992:167. Sitert fra *Der neue Typ*, NS-Jahrbuch 1927, s. 128-132

basere seg på noen andre enn dem. Hadde en arbeiderne på sin side, ville en dermed også kontrollere staten.

At veien ikke gikk gjennom borgerskapet var han overbevist om: for å innlemme arbeiderne i den nasjonale organismen måtte han ut av hans *"trange materielle og sjelelige tilværelse"*, og heve hans materielle standard til en slik grad at den stod i et direkte forhold til hans arbeidsytelse og ansvar.[93] For å heve arbeiderens materielle status sier det seg selv at de best stilte i samfunnet måtte ha offervilje. Goebbels mente at borgerne manglet akkurat dette: *"For den tyske borgeren begynner bolsjevismen med kravet om personlig offer. For ham er alt som legger hånd på lommeboken hans bolsjevisme."*[94]

Ikke dermed sagt at Goebbels ville holde borgerskapet utenfor folkefellesskapet, for han hadde tross alt en visjon om et fremtidssamfunn hvor borger og proletar arbeidet sammen for å konsolidere nasjonen innvendig og utvendig. Men han skjønte at han ikke kunne satse på begge gruppene: Kun en av gruppene kunne nå målet, og hvis de ikke kunne få støtte fra borgerskapet i kampen mot kapitalismen, kunne de få den fra proletariatet.[95]

For å sikre arbeidernes lojalitet var han villig til å gå svært langt i retning av å heve deres materielle situasjon. I det forkastede forslaget til partiprogram som Goebbels var med på å utarbeide sammen med blant andre Gregor Strasser i 1925/1926, skulle arbeiderne gjøres til medeiere i bedriftene de arbeidet i ved at de skulle motta ti prosent av bedriftens aksjer.[96]
I januar 1926 var han imidlertid i gang med å utarbeide et eget program, siden han var av den oppfatning at programmet fra året før ikke hadde vært radikalt nok på dette punktet.[97] Selv om dette programmet er gått tapt, kan en gjette seg til hovedtrekkene, siden Goebbels behandlet

---

[93] Goebbels 1942:229. Lederartikkel i Angriff 13. oktober 1929.
[94] Goebbels 1978:77.
[95] Goebbels 1978:80. *"[...] Bare én av disse gruppene vil nå målet; i dens kamp for fremtiden vil den bli ledet og styrt av radikale fra den andre gruppen. Hvis middelklassen nekter vår kamp, kan vi finne de vi trenger for befrielsen av Tyskland fra kapitalismen i det såkalte proletariatet."* Han var også misfornøyd med partiets propaganda, siden den ikke aktivt nok tok parti med én av gruppene: *"[...] Propagandaen vår, selv om den begynner å bli bedre, synes for sterk i sine sosialistiske krav for borgeren og ubetydelig for proletaren. Vi mister derfor borgeren, og klarer ikke å vinne arbeideren.", Ibid.*
[96] Strasser, Goebbels, *et al*. 1978:85. Med hensyn til industripolitikk skulle alle foretak som ble startet på en gitt dag i fortiden eller senere gjøres om til aksjeselskaper. Disse skulle deles inn i to grupper – essensiell industri (nøkkelindustri, våpenindustri, banker, kjemisk og elektrisk industri) og ikke-essensiell industri (ferdigvareindustri, eksportindustri og annet). I alle aksjeselskapene knyttet til essensiell industri skulle 51% av aksjene eies av folket, mens ikke-essensiell industri skulle ha 49%. Forslaget ble forkastet av Hitler på Bambergkonferansen i 1926 til Goebbels store skuffelse, men ikke fordi han var uenig i innholdet. Hitler mente at det ikke var nødvendig med et nytt partiprogram på det tidspunktet (Ibid.).
[97] Heiber 1962:55,56. Goebbels` dagbok, 18.12.25, 23.12.25; Höver 1992:136. Programmet er tapt.

spørsmålet i andre sammenhenger. I skriftet *"Der Nazi-Sozi"* skrev han at alle naturressursene i prinsippet tilhørte folket som helhet, selv om de i realiteten ofte var i privat eie. Men forutsetningen for dette private eierskapet var at ressursene ble forvaltet på en måte som var i fellesskapets interesse. Dersom denne ikke ble gjort, kunne staten gå inn og konfiskere eiendommen.[98] *"Eiendom er kun hellig når den blir anskaffet og forvaltet på en hellig måte."*[99]

Det må altså legges vekt på at Goebbels aldri ville avskaffe privat eiendomsrett eller sette alle produksjonsmidler under statlig kontroll, selv om forslaget hans i praksis betød en viss innskrenkelse av den, og ikke minst for arbeidsgivernes del: de måtte finne seg i å gi fra seg deler av eiendommen til arbeiderne, slik at de ble medeiere i bedriftene.

En må anta at grunnen til dette synet var pragmatisk fra Goebbels` side, og delvis inspirert av Lenins jordbruksreformer: *"I Russland ga en bøndene privat eiendom på jord og grunn. I dag er han villig til å kjempe til siste blodsdråpe for denne russiske fedrejorden."*[100] Goebbels beundret Lenin i måten han hadde klart å binde bøndene til nasjonen og gjøre dem til lojale støttespillere for regimet ved å gi dem eiendom. Og når de først hadde eiendom, ville de gjøre hva de kunne for å bevare *status quo*:[101] da hadde de plutselig noe å tape, og hadde lite å vinne på en linje som ikke var lojal overfor nasjon og stat. Med andre ord i borgernes sted, men innenfor andre rammer.

Forholdet mellom arbeider og arbeidsgiver skulle derfor delvis viskes bort: det klare skillet mellom eierne av produksjonsmidlene og arbeiderne skulle ikke lenger eksistere, siden arbeiderne selv skulle oppgraderes til å bli medeiere.

3.3 Synet på fagforeninger

I det sosialistiske drømmesamfunnet hans, hvor arbeidstakeren også var medeier i bedriften, sier det seg selv at en fagforening ville være overflødig.

---

98 Høver 1992:138.
99 Goebbels 1942:228. Lederartikkel i Angriff 14.11.29.
100 Høver 1992:139.
101 Høver 1992:139.

Men det var en lang vei frem til Goebbels` idealsamfunn, og i mellomtiden måtte han ta stilling til arbeidernes reelle situasjon i et samfunn han ikke ennå hadde hatt muligheten til å påvirke selv i nevneverdig grad. I det skriftlige materialet brukt i denne oppgaven er Goebbels sparsom med uttalelser om fagforeningene, men han behandler likevel det sosiale spørsmål på en så grundig måte at dette er et verdifullt supplement til de uttalelsene som foreligger.

Goebbels var av den oppfatning at arbeidernes kamp for bedre vilkår var berettiget[102], men var kritisk til *måten* kampen ble ført på: klassekonflikter var skadelige, siden de satte mennesker av samme nasjon opp mot hverandre. Sagt på en annen måte; det førte til at den nasjonale organismen ble splittet, noe som svekket nasjonens evne til frihetskamp. Alt dette taler for at Goebbels var positivt innstilt til fagforeningenes mål, men ikke nødvendigvis til midlene: i den grad en fagforening skulle bli vurdert positiv, måtte den som alt annet styrke folkefellesskapet[103], og for å styrke folkefellesskapet måtte den være nasjonalistisk og sosialistisk.[104] Det er derfor all grunn til å tro at han hadde et ambivalent syn på de etablerte fagforeningene; på den ene siden var han fiendtlig innstilt overfor deres politikk så lenge den var internasjonalistisk, men på den andre siden støttet han dem i kampen for arbeidernes rettigheter.

Lå svaret dermed i opprettelsen av egne fagforeninger? Goebbels var ikke noen *prinsipiell* motstander av idéen om nasjonalsosialistiske fagforeninger i konkurranse med andre. Motstanden var først og fremst begrunnet i at de ikke hadde noe konkret å tilby medlemmene[105], og i et slikt tilfelle ville fagforeningene være meningsløse.

Likevel så trolig Goebbels potensialet i fagforeningen som institusjon. Han må ha lagt merke til at de etablerte fagforeningene hadde funksjoner langt ut over det å konkret forhandle med arbeidsgiverne om lønn og forhold på arbeidsplassen. Langt mer interessante var deres ideologiske funksjoner. Det var dette punktet som først og fremst må ha interessert Goebbels. Hvis han arrangerte et massemøte var det begrenset hvor mange arbeidere han kunne nå. De som møtte opp var etter all sannsynlighet kun dem som hadde en form for motivasjon for å dra dit, enten det var å bekrefte egne holdninger, nysgjerrighet, eller å sabotere møtet. Men

102 Goebbels 1978:75.
103 Höver 1992:143-144.
104 Goebbels 1942:330. Lederartikkel i Angriff 30.07.28.
105 Hovdkinn 1975:134. Hovdkinn viser til et brev fra Goebbels til Otto Strasser, hvor han skrev dette (Goebbels-Strasser BA NS1, vorl. 340).

ved å benytte seg av bedriftsceller var situasjonen en helt annen: da kunne en i teorien nå frem til hele arbeidsstokken med det politiske budskapet. Dette var allerede forsøkt av KDP.[106]

Bedriftscellene skulle være nasjonalsosialistenes politiske talerør i bedriftene, og alt tyder på at Goebbels var full av begeistring for dette kompromisset mellom fagforening og politisk organisasjon[107], selv om han som nevnt var en motstander av opprettelsen av nasjonalsosialistiske fagforeninger i tradisjonell forstand. Visjonen var uansett klar nok: *"Vi skal ikke ta det med ro og hvile før hver bedrift er en høyborg for nasjonalsosialismen."* [108]

4. Én raseteoretiker og én antikapitalist?

Forskjeller i verdensanskuelse

Sammenligningen av Goebbels og Hitler som ideologer er ikke uproblematisk. Som allerede nevnt i innledningen, behandlet de to spørsmål som rørte ved forskjellige sider av ideologien. Dette gir visse analytiske begrensninger. Et annet problem er at de ofte uttalte seg i vage vendinger,[109] og at den underliggende meningen derfor ikke alltid var tydelig. Videre brukte de delvis et forskjellig vokabular,[110] og til slutt kan det stilles spørsmål om de la lik betydning i like ord – om de hadde samme semantiske oppfatning av dem.[111] Alt i alt gjør dette materialet vanskeligere å analysere.

---

106 Carsten 1995:7. Nasjonalsosialistene startet egne bedriftsceller etter eksempel fra kommunistene, og noen så tidlig som 1923. De fungerte uavhengig av hverandre frem til 1928, da de ble slått sammen for å danne en motvekt til fagforeningene. Den nye organisasjonen fikk navnet NSBO, og hadde Reinhard Muchow som leder. Goebbels` visjon var at bedriftscellene skulle *"[...] trenge inn i bedriftene og gradvis infisere dem med [deres] tankegang [...] og bane vei for nasjonalsosialismen i fabrikker og kontorer"* (Goebbels 1942:244. Lederartikkel i Angriff 1. juni 1930).

107 Goebbels 1942:242-245. Lederartikkel i Angriff 1. juni 1930.

108 Goebbels 1942:245. Lederartikkel i Angriff 1. juni 1930.

109 Noe annet kan en kanskje ikke vente, siden de ikke bare var ideologiske teoretikere, men aktive politikere.

110 Se for eksempel Goebbels 1978:75: Mente han at nasjonenes "*energibevegelser mot frihet*" var det samme som Hitlers sosialdarwinisme? (Jeg valgt å svare ja på dette spørsmålet. Det er liten tvil om at Goebbels la en slags lovmessighet om kamp mellom nasjoner til grunn her, siden friheten ikke ga noen mening i nasjonen isolert sett, men kun mellom nasjoner. For å vinne friheten måtte en kjempe mot den eller de som stod i veien. Og nasjonen hadde han som nevnt et biologisk syn på, akkurat som Hitler.)

111 Höver 1992:168. Höver argumenterer for at Goebbels ikke mente ordet "*blod*" som markør for raserenhet i biologisk forstand. Påfallende nok skrev han dette etter å ha sitert Goebbels skrive at *"ytelse er [...] den beste målestokken for rase. [...] Oppfylte plikter gir større rettigheter, ikke omvendt"* (Ibid. s 167, sitert fra *Der neue Typ*, in: NS-Jahrbuch 1927, s. 128-132). Höver tolket dette dithen at rase således kun kunne bevises gjennom ytelse, og at rasen således ikke hadde noen selvstendig funksjon. Jeg tolker dette annerledes: forestillingen om "arieren" som særdeles skapende, kreativt, menneske var helt sentral både hos Hitler og andre sentrale ideologer (for eksempel Alfred Rosenberg). Med andre ord; jo mer "arisk" en var, jo hardere ville vedkommende arbeide. Derfor ville det være paradoksalt at rasen kun kunne bevises gjennom ytelse: arbeidskapasiteten må logisk nok ha vært noe de vurderte som *bestemt av* individets biologiske verdi – ikke omvendt!

Generelt sett kan Goebbels` antikapitalisme se ut til å ha hatt omtrent den samme dominerende rollen i verdensbildet som Hitlers raseteorier.[112] Skal en komme med en fortolkning ut fra materialet som er brukt i denne oppgaven, er det også fristende å falle ned på en lignende konklusjon. Men ser en nærmere på målsetningen de to hadde, som var en organisk konsolidering av nasjonen og kamp mot andre stater for å skaffe til veie ressurser, ser en at dette synet må nyanseres. Verken raseteoriene eller antikapitalismen var mål i seg selv, men kun deler av en større ideologisk helhet. Målet ser ut til å ha vært identisk. Vi har verken med en rendyrket antikapitalist eller rendyrket raseteoretiker å gjøre. Begge deler var for så vidt logiske bestanddeler av den nasjonalsosialistiske verdensanskuelsen, men hvor godt de kom til syne, varierte. Dette kan i stor grad tilskrives historisk kontekst og forskjellige roller: for eksempel skjønte nok Goebbels at raseteorier neppe var det som slo best an blant arbeidere som hadde mer enn nok med å klare seg selv økonomisk.[113] Det er derfor sannsynlig at han tonet ned denne delen av ideologien i det daglige, for det er umulig å tenke seg at hans politiske mål skulle kunne gjennomføres uten at det organiske synet på nasjonen raget over alt annet. Dette må en ta i betraktning, selv om Goebbels i all hovedsak beskjeftiget seg med arbeidernes og det sosiale spørsmåls plass i ideologien, mens det for Hitlers del var ett av flere områder. Det er sannsynligvis derfor Goebbels nesten aldri behandlet utenrikspolitiske spørsmål, og bare i den grad den kunne knyttes direkte til arbeidernes situasjon. *Det blir derfor galt å legge for stor vekt på kvantitet alene i materialet som foreligger.*

En må også huske at Goebbels antikapitalisme var sterkt knyttet til biologisk antisemittisme, siden jødene ble ansett som legemliggjørelsen av de råe markedskreftene i form av kapitalismen. Så det fantes et visst bindeledd mellom Goebbels og Hitler på dette punktet, tross alt: ved at antikapitalismen nærmest ble ensbetydende med antisemittismen,[114] ble arbeiderne i sin kamp samtidig introdusert til bredere deler av den nasjonalsosialistiske verdensanskuelsen. Da fikk plutselig raseteoriene sin relevans. Forskjellen mellom antikapitalisme og antisemittisme var med andre ord liten i dette tilfellet.

---

[112] Höver 1992:403.

[113] Han hadde derimot ikke noe imot å agitere for biologisk antisemittisme, siden han knyttet den opp mot antikapitalisme, og dermed arbeidernes interesser.

[114] Selv om både Hitlers og Goebbels antisemittisme ser ut til å ha vært reell, og ikke konstruert for propagandaformål, tjente den også en svært viktig politisk funksjon: den skapte et enkelt fiendebilde ved at jødene ble ansett som lederne for det meste som var skadelig for eller galt med Tyskland. Løsningen på Tysklands problemer ble derfor synonymt med å bli kvitt jødene og redusere graden av jødisk innflytelse på alle områder.

Bakgrunnen for arbeidernes situasjon

Hitlers og Goebbels historiske analyse på dette punktet er i stor grad identisk, både når det gjelder: 1) jødenes rolle som bakmenn i kapitalismen, 2) jødenes bruk av arbeiderklassen som våpen mot borgerskapet, 3) at stadig flere ble tvunget inn i rollen som industriarbeidere, 4) at levekårene for denne gruppen ble forverret, og 5) *"dolkestikket"* i 1918.

Men på ett punkt ser det ut til å være en forskjell; nemlig med hensyn til borgerskapet: nå skal det sies at også Hitler var fiendtlig innstilt overfor enkelte borgerlige kretser, men han gjorde aldri borgerskapet som gruppe til fiender. Borgerskapet var partiets allierte i kampen mot marxistene. Goebbels erklærte derimot krig mot borgerskapet som gruppe, og plasserte dem på jødenes side. Han ville ikke engang ha borgerne som støttespillere, aktive eller passive.[115]

Hvorfor var det så viktig å vinne arbeiderne som gruppe?

Hos begge to var arbeiderne i en særstilling, siden de måtte vinnes for å stoppe den destruktive klassekampen, og således skape en forutsetning for den organiske samlingen av nasjonen. Selv om Hitler kvantitativt sett brukte langt mindre spalteplass enn Goebbels på dette området, må det ses i sammenheng med hans rolle som partileder. Med tanke på at løsningen på dette spørsmålet var en forutsetning for Hitlers politiske mål, hadde det utvilsomt en langt viktigere rolle enn det skriftlige materialet kan gi inntrykk av.

Generelt sett kan en si at både Hitler og Goebbels var villige til å gi arbeiderne de økonomiske innrømmelsene som var nødvendige for å få renasjonalisert dem. Forskjellen mellom Hitler og Goebbels var at sistnevnte tok aktiv stilling til hva disse økonomiske godene skulle bestå i, og ga arbeiderne konkrete lovnader om hvilke goder de skulle få. Hitler mente derimot at det var farlig å knytte en stor politisk kamp om et livssyn sammen med økonomiske ting, siden folk da ville kjempe for de materielle godene og glemme *"de store idealene"*.[116]

Fagforeningsspørsmålet

Goebbels og Hitler hadde identisk syn på fagforeningene som potensielle politiske propagandaredskaper for staten, men de hadde delvis forskjellig syn på hvordan de skulle

---

[115] Hovdkinn 1975:74.
[116] Hovdkinn 1975:76.

hanskes med de sosialdemokratiske og kommunistiske fagforeningene. Goebbels foretrakk en åpen politisk kamp ved å funksjonstappe fagforeningen som institusjon og bruke bedriftscellene og *Angriff* for å fylle noen av disse funksjonene. Hitler på sin side, ville følge en undergravelseslinje som innebar sabotasje mot de eksisterende fagforeningene.

`Han har tenkt på alt`[117]

Etter min mening kan en ikke konkludere med at Goebbels representerte noen annen retning nasjonalsosialistisk ideologi enn Hitler. Dette er for så vidt logisk, siden utnevnelsen av Goebbels som *Gauleiter* ble avgjort av Hitler selv:[118] han hadde neppe utnevnt ham til jobben dersom han var sterkt ideologisk uenig. Materialet i denne oppgaven støtter heller ikke tesen om at Goebbels representerte noen store brudd med Hitler, verken i synet på historie, rase, nasjon eller fremtidige politiske mål. På den annen side finnes det helt klart forskjeller: for eksempel ser Goebbels ut til å ha identifisert seg tettere og mer empatisk med arbeiderne enn Hitler, både før og etter at han ble *Gauleiter*. I tillegg lå han tett opp mot - eller var enig med - kommunistene i enkeltsaker, og angrep sosialdemokratene fra venstre. Hitler angrep derimot begge gruppene fra høyre.

Men selv om Goebbels befant seg lenger ute på venstresiden, er ikke dette noe bevis for en stor ideologisk uenighet. Den nasjonalsosialistiske ideologien gir ingen mening isolert sett innenfor en politisk høyre-venstre akse, siden høyre- eller venstrepolitikk er sekundært, og er således bare midler og ikke målene i seg selv: *hos både Goebbels og Hitler var det et helt sentralt trekk at de ideologiske målene helliget midlene, og at følgene av deres handlinger av den grunn var det viktigste av alt*. Hva slags midler en brukte betød derfor lite, så lenge de førte til at de kom nærmere målene. Og kunne en komme nærmere målene gjennom å handle som Goebbels gjorde i Berlin, var handlemåten riktig, uansett hva den konkret bestod i. Hitler jobbet med samme utgangspunkt, men måtte treffe andre beslutninger på noen få områder – ikke på grunn av noen reell ideologisk uenighet, men fordi de fungerte best for hans rolle og i hans kontekst.

---

117 Heiber 1962:78. Dagboknotat for 13. april 1926: *"Det sosiale spørsmål. [...] Han har tenkt på alt. Jeg er forsikret over hele linjen. [...] Med dette brusende intellektet kan han bli min leder. Jeg bøyer meg for hans storhet, hans politiske geni."*

118 Heiber 1962:127.

Forholdet til arbeiderne var til enhver tid en liten del av en større ideologisk helhet, hvor det sosialdarwinistiske synet på forholdet mellom nasjoner var helt sentralt. Rasismen og antisemittismen ble således de viktigste preservasjonsredskapene for nasjonen som biologisk organisme under ett. En nasjon som var splittet mot seg selv i en klassekamp ble vurdert som destruktiv, og på full fart mot undergangen. Den ville således bli en taper i kampen mot andre nasjoner. Det var dette synet som lå til grunn for de ideologiske forestillingene i arbeiderspørsmålet: nasjonen måtte samles innenrikspolitisk, koste hva det ville, for i det hele tatt å klare seg utenrikspolitisk. Men det var ikke nok i seg selv: en måtte samle nasjonen for å legge premisset til rette for en *nasjonalsosialistisk politikk*, hvor nasjonen langt mer enn før ble vurdert som en biologisk organisme (som det gjaldt å fremme ekspansjonen for), og ikke en økonomisk/kulturell enhet. Hvis ikke dette lot seg gjøre, betød det at drømmen om det nye nasjonalsosialistiske mennesket ville være knust. Arbeiderne var nøkkelen.

5. Kilder og litteratur

Carsten, F. L. 1995. *German Workers and the Nazis*. Vermont.

Goebbels, J. 1939. *Wetterleuchten. Aufsätze aus der Kampfzeit (2. Band "Der Angriff").* München.

Goebbels, J. 1942 (1935). *Der Angriff. Aufsätze aus der Kampfzeit*. München.

Goebbels, J. 1978 (1925). *National Socialism or Bolshevism*. *(Nationalsozialismus oder Bolschewismus.* NS-briefe 15.10.25.*)* In Lane, B. M. and Rupp, L. J. (eds.), 74-78. Austin.

Goebbels, J. 1978 (1925). *The Radicalizing of Socialism*. *(Die Radikalisierung des Sozialismus.* NS-briefe, 15.10.25.*)* In Lane, B. M. and Rupp, L. J. (eds.), 78-82. Austin.

Heiber, H. (ed.). 1962. *The Early Goebbels Diaries. The Journal of Joseph Goebbels from 1925-1926.* London.

Hitler, A. 1961. *Hitler`s Secret Book*. New York.

Hitler, A. 1999 (1925/1927). *Mein Kampf.* New York.

Hovdkinn, Ø. 1975. *Joseph Goebbels og sosialismen i nasjonalsosialismen 1925-30*. Upublisert hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo.

Höver, U. 1992. *Joseph Goebbels – ein nationaler Sozialist*. Berlin und Bonn.

Jäckel, E. 1981 (1972). *Hitler`s World View. A Blueprint For Power.* London.

Lane, B. M. 1978 (1974). *Nazi Ideology: Some Unfinished Business*. In Lane, B. M. and Rupp, L. J. (eds.), ix-xxvii. Austin.

Lüdtke, A. 1994. *The "Honor Of Labor". Industrial workers and the power of symbols under National Socialism.* In Crew, D. F. (ed.), 67-109. London and New York.

Strasser, G., Goebbels J., *et al.* 1978 (1925-26). *Draft of a Comprehensive Program of National Socialism. (Dispositionsentwurf eines umfassenden Programms des nationalen Sozialismus.* Bundesarchiv Koblenz, NS 26/896.*)* In Lane, B. M. and Rupp, L. J. (eds.) 82-87. Austin.